

Pastoraat als dienst aan de buurt

De bijdrage van het oudewijkenpastoraat (urban mission) aan de samenlevingsopbouw en aan de gemeenteopbouw

*Herman IJzerman*¹

Aan de hand van het levensverhaal van een buurtbewoonster worden vier modellen van pastoraal werk in kansarme buurten met elkaar vergeleken. Het leven van mensen in de kansarme gebieden in Nederland is het uitgangspunt van pastorale inzet. Vanuit de verbintenissen die zijn aangegaan met buurtbewoners wordt gekeken naar verschillende modellen van kerkelijke bemoeienis met het leven van de mensen in de buurt. Voorts wordt gepoogd uit te leggen hoe het werk van het oudewijkenpastoraat (urban mission) een bijdrage is aan de samenlevingsopbouw en van daaruit aan de kerkopbouw. Ieder model wordt voorzien van kanttekeningen, waarin de sterke en zwakke kanten worden belicht. Aan het eind volgt een evaluatie van de verschillende modellen.

1. De alleengaande werker²

1.1. De organisatie

De werker gaat vaak alleen in een wijk werken. Meestal is zij aangesteld op projectbasis, gedurende een beperkt (drie tot vijf) aantal jaren. De opdrachtgever kan een parochie, een kerkelijke gemeente zijn, een bestuurscommissie van het dekenaat, of een congregatie. Het werk is experimenteel en al gauw wordt de werker gevraagd de bevindingen terug te koppelen naar de (kerkelijke) achterban om het nut aan die achterban te laten zien. Wij volgen haar op haar weg. Dat doen wij vanuit de buurt waarin zij terechtkomt. De buurt wordt exemplarisch zichtbaar gemaakt in het levensverhaal van één mens: Berte Anderson.

1.2. Een levensverhaal: B. Anderson: iedereen draait op verlies³

De eerste vriend van Berte Anderson was een zuiperd. Omdat ze niet met 'een dikke buuk naar 't stadhuis wilde' is zij nooit met hem getrouwd. Haar zoon Koosie is daarom zonder boterbriefje geboren. Niet lang erna verdronk haar vriend en bleef zij met het kind achter. Haar tweede man, eerste wettelijke echtgenoot, was een vies kereltje. Berte zegt het zelf. Waarom ze met hem getrouwd is? Eigenlijk weet ze dat niet.

Eén dag hield het huwelijk stand. Hij stak haar met een dolk in de rug. Zes jaar gevangenisstraf kreeg hij ervoor. Met haar derde man ging het goed. 'Ik heb toen tegen mezelf gezegd: voortaan trek ik de broek aan in huis.' Karel bracht drie dochters mee uit een vorig huwelijk. Ze hadden de taken prima verdeeld. Karel zorgde voor het geld en zij voor de kinderen, maar ze heeft er toch altijd werkhuizen bij gehad.

Berte komt uit een schippersgezin. Jongste dochter uit een gezin van zes. In de zeevaart voer haar vader als zelfstandig schipper. In huis was haar moeder een vrouw waar je niet omheen kon. 'We hadden een graf voor vader en moeder aangekocht. Altijd netjes betaald. Moeder stierf, maar de pastoor wilde haar niet begraven. Alleen op ongewijde grond. Mijn broer was in de oorlog bij de verkeerde partij gegaan: de NSB. Uit broodnood. Niet om te verraden. Hij was al getrouwd. Wat kon mijn moeder daaraan doen?'

Berte schreef een brief aan de paus. Volgens de paus was de pastoor in de fout gegaan: ouders kunnen nooit de schuld krijgen van wat hun kinderen doen. Pastoors zijn 'lamlullen' vindt ze. Met één pater kon ze goed praten. Die kwam zelf uit een groot gezin. Hij had armoede gekend. 'Ik ga niet naar de kerk', legt Berte uit. 'Ik kom er nooit maar ik geloof wel. Onze Lieve Heer heeft nooit gezegd dat mijn moeder dáár begraven moest worden. Dat deed de pastoor. Pastoors, Jezus en Moeder Maria zijn twee heel verschillende dingen!' Elke dag als de opstaat, kijkt ze altijd eerste even naar het portret van Karel. Dan zegt ze altijd: even bidden. 'Anders word ik onrustig.'

Aan de overkant van het plein waaraan Berte woont, staat het huis van Greet. Iedereen noemt haar 'Vette Greet'. Het zou in haar woning een vette bende zijn. Er wordt flink over Vette Greet geroddeld. Ze is verstandelijk gehandicapt. 'Ik kom nog weleens bij Vette Greet', vertelt Berte. 'Dat gepraat achter de rug om hoef ik niet. Ze stuurt mij altijd een kaartje. Als ik jarig ben. Of met Kerstmis. Ze is ook heel handig. Doet alles zelf. Ze had gehoord dat ik graag een lichtje wilde bij de foto van mijn man. Een eeuwig lichtje. Op een dag kwam ze met het lampje aan dat daar hangt. Zelf gemaakt. Een lampje met een kruuske erin. Hij doet 't niet op het ogenblik maar ik vind het een mooi gebaar.' Het lichtje bij de foto van haar man is voor Berte een waakvlam. Het geeft het gevoel dat Karel met haar in de kamer is en zij hun liefde samen brandende houden. 'Zal ik je vertellen wat ik heb meegemaakt? Ik zat hier met een andere vrouw uit de buurt. We zitten televisie te kijken. De deur staat open. Ineens komt er een koele wind door de kamer ruisen. Langs de stoel door de deur naar de gang. En de deur ging dicht! Het lijkt wel of de geest van Karel door de kamer gaat, zei de buurvrouw.'

Berte draagt een Mariaketting om haar hals. Karel bracht die ooit mee uit Lourdes. En ook aan de muur hangt een koperen Maria met een gedrapeerde hoofddoek op. 'Dat is van mijn moeder geweest. Het hing altijd boven haar bed. Toen ze dood ging, zei ze dat ik er voorzichtig mee moest zijn. Het hang er zolang ik hier woon.'

Wat Berte betreft valt er aan haar geloof niet te tornen. 'Ze kunnen me nog zoveel zeggen dat ie niet bestaat, maar ik zeg dat ie wel bestaat. Het is het beste wat ik heb! Je voelt dat er iets groter is dan jezelf. Uiteindelijk draait iedereen op verlies!' Van zeuren houdt ze niet. Je moet het nemen zoals het komt. Onze Lieve Heer regeert de wereld naar z'n plan. Daar kun je niets tegen doen. Medelijden en zeligheid maken

het alleen nog maar erger.' Voor de dood is Berte niet bang. 'Als Onze Lieve Heer het me geeft, wil ik nog een tijdje leven. Voor m'n kinderen en kleinkinderen.' 'Maar ja, als ik mot gaan... dan gaan ik'. Berte heeft het niet gezegd, maar dan verwacht zij Karel terug te zien!

1.3. De confrontatie met de mensen in de buurt

1.3.1. De exposure

Het verhaal van Berte Anderson is verteld aan Emmy Smithuis. Zij is één van de werkers in het buurtenwerk, die de tocht in de wijk alleen heeft gemaakt. De opdracht die zij had meegekregen voor haar werk in de buurt was: armoedebestrijding. Maar voor het zover is dat de armoede bestreden kan worden, moet de werker de onbekende buurt leren kennen, zich laten ontvangen door de buurt. Dat betekent in de eerste plaats de buurt ingaan. Op straat lopen, op een bankje zitten, koffie drinken in het café op de hoek, kijken bij het uitgaan van de school.

Dat alles heeft tot gevolg dat zij wordt blootgesteld aan tal van indrukken, emoties, prikkels, bliken, uitlatingen en opmerkingen. Heel vaak wordt onderschat hoe zwaar deze inspanningen zijn. De werker stelt zich bewust bloot aan de onbekende werkelijkheid van de buurt. Letterlijk moet zij haar draai leren vinden: waar en op wie richt ik mij?

Meestal heeft een alleengaande werker geen werkplek in de buurt die kan gelden als vertrekpunt, als veilige haven waarin zij op verhaal kan komen. In het gunstigste geval kunnen de indrukken en ervaringen worden gedeeld met een andere collega, uit een andere wijk, die net zo aan het werk is gegaan. Soms vormen deze werkers samen een team en vinden er zakelijke en methodische uitwisselingen plaats. In de training en de begeleiding van werkers noemen wij dit de 'exposure-fase'.⁴

1.3.2. De breking van het zelfbeeld

Ten slotte komt de werker in aanraking met bewoners, individueel of op de 'natuurlijke' verzamelplaatsen in de wijk: koffi- ochtenden in het clubhuis, de speeltuin, het plein, de snackbar etc. In de ontmoeting met de buurtbewoners komt het er op aan of de werker zich durft te laten ontvangen in de levens van de mensen in de buurt. Vaak is dit een onverwacht gastvrij moment. Het valt werkers op hoe graag buurtbewoners hun verhaal willen vertellen. In het proces van het zich luisterend laten ontvangen, gebeurt er veel met de werker. Er vindt niet alleen een ontmoeting met de buurt(bewoner) plaats, maar er is ook sprake

van een confrontatie met zichzelf. Deze confrontatie geschiedt op verschillende 'lagen': het hoofd, het hart en de emoties.

Het leven(sverhaal) van de buurtbewoner spiegelt het levensverhaal van de werker. Laten wij als voorbeeld enkele aspecten aanwijzen die liggen opgeslagen in het verhaal van Berte Anderson: de leefgewoonten (hij was een zuiperd); de huwelijksmoraal (nooit met hem getrouwd); de dood (haar vriend verdronk); het eenoudergezin (bleef alleen met de kinderen achter), het geweld in relaties (stak haar met een dolk); het geluk (met haar derde man ging het goed); het appèl op de kerk en de reactie (pastoors als 'lamlullen', pastoors die ook uit een groot gezin komen en armoede hebben gekend); het maken van 'verkeerde' keuzes (uit broodnood naar de NSB).

Deze spiegelingen vanuit het leven van de buurtbewoners raken de werker meestal diep. Zowel in de positieve als in de negatieve zin. De warmte en het opmerkingsvermogen van de mensen in de buurt kunnen helend zijn voor de werker, maar de emotie, vaak direct aan de oppervlakte, kan ook heel bedreigend zijn. Net als bij de eerste fase van de exposure, kost het veel energie om dit te verwerken. Er ontbreekt vaak een referentiekader waarbinnen deze verwarrende indrukken een plaats kunnen krijgen. De beroepscoodes, geleerd in de (theologische) opleiding, bieden in deze fase geen houvast. De werker wordt zich in toenemende mate bewust van de eigen afkomst, geaardheid; de dood, de eenzaamheid en het geluk in haar eigen leven. Deze vaak diep ingrijpende confrontatie met de buurt werpt de werker terug op zichzelf en haar spirituele bronnen. Dit kan het best verwoord worden met de uitdrukking: *de breking van het zelfbeeld*.

De werker vraagt zich af op het ideologische vlak (hoofd): 'waar plaats ik al deze ervaringen, welk referentiekader is adequaat?' Op het niveau van de wil (hart): 'met wie moet ik leren omgaan in deze buurt' en op het vlak van de emotie: 'wat is er met mij gebeurd?' Smithuis beschrijft dit proces als volgt: 'Het eigen "ik" valt in stukjes uit elkaar... Waar achter het "niets" (mislukking, falen, verloren tijd, afwezigheid) ook niets meer gedacht en gezien kan worden, daar komt menselijk Leven aan het licht dat aanvaard en erkend moet worden. Een mystieke ervaring. Christus laat zich in (ongewilde) mislukking ontmoeten.'⁵ Hier beschrijft zij zowel haar eigen emotie als het levensverhaal van Berte Anderson.

1.3.3. De werkvormen

Na verloop van tijd ontwikkelt de werker werkvormen om aansluiting te vinden bij het leven van mensen in de buurt. Vaak gebeurt dat vanuit de natuurlijke ontmoetingsplaats van mensen. Deze plek werkt als een olievlék. Noodgedwongen moet men zich beperken tot enkele doelgroepen: bijvoorbeeld kinderen, migrantengezinnen, oudere Hollandse buurtbewoners, alleengaanden. De werkers duiden de aard van deze contacten aan met woorden als 'trouw' of 'georganiseerde vriendschap'. Na verloop van tijd ontstaat er een netwerkje van vrijwilligers en mensen uit andere instellingen in de wijk of in de stad. Mensen in wie men zich herkent in de methode van werken en met wie zaken gedaan kunnen worden.

1.4. Kanttekeningen

1.4.1. De sterke kanten van dit model

- a. Door de verschillende fasen: de exposure, het zich laten ontvangen in de buurt, het ontwikkelen van werkvormen en netwerken worden mensen zichtbaar die anders niet meer gehoord en gezien worden.
- b. Door deze manier van werken komt men heel dicht bij het leven van de buurtbewoners. Het voordeel is dat de werker niet bedreigend is en daardoor in de gelegenheid wordt gesteld de kracht en de zwakheid van mensen op te merken en die te delen.
- c. Zichtbaar wordt dat er een directe, mystieke, band bestaat met God. De buurtbewoner heeft vaak afscheid genomen van de kerk. Maar niet van God! Er is sprake van een *copernicaanse wending*. De werker kijkt vanuit de ervaringen van de buurtbewoner naar de kerk, de parochie, de pastoor, de paus en niet meer vanuit de kerk naar de ervaringen van de buurtbewoner. De buurt wordt het referentiekader en niet meer de kerk. Daardoor wordt het mogelijk de werkdoelen af te leiden van de mensen uit de buurt, zodanig dat zij daar ook controle over kunnen houden. De machtsverhoudingen in de buurt en in de maatschappij worden zichtbaar en kunnen bestreden worden. Dat is van groot belang voor de bijdrage aan de samenlevingsopbouw en de kerkopbouw.
- d. De werker leert een nieuwe pastorale attitude. Pastoraat in directe aansluiting bij de behoeften en belangen van de kwetsbare mensen in de maatschappij. Dat biedt omgekende

mogelijkheden om de inhoud van het pastoraat en de bronnen van de eigen traditie opnieuw te doordenken.

1.4.2. De zwakke kanten van dit model

- a. Voor de werkers is dit vaak een eenzaam avontuur. Vaak is de opdrachtgever niet op de hoogte van de inspanningen die het de werker kost zich te laten ontvangen in de buurt. Meestal wordt er samengewerkt met een collega, maar deze werkt vaak in een andere wijk. Het kost veel tijd en energie om de ervaringen uit te wisselen en te komen tot goed overleg. Men spreekt in sommige gevallen van een team. De term werkoverleg doet meer recht aan de feitelijke situatie omdat de betekenis van de samenwerking nog moet worden ontdekt.
- b. De bestuurlijke en inhoudelijke ondersteuning moet meestal tegelijkertijd met het werk worden opgestart en ontwikkeld. Dat belast de werkers dubbel. Daarbij komt dat er weinig geld beschikbaar is waardoor er grote druk op de bestuurders en de werkers staat om te laten zien wat het werk waard is. Dat is onmogelijk gezien de intensiteit van de werkwijze.
- c. De kerkelijke opdrachtgevers moeten wennen aan de gedachte dat het referentiekader zich wijzigt: kijken vanuit de buurt naar de kerk en niet omgekeerd. Het vraagt een open houding en de bereidheid tot zelfonderzoek. Dat is in de kerken niet gebruikelijk.

1.5. Wat levert dit op voor Berte Anderson?

Voor Berte Anderson komt er iemand haar wereld binnen die tijd heeft voor haar. Deze werker kan een metgezel, vriendin of pastor worden. De regie over deze relatie wordt door haar gevoerd. In dit contact kan de werker met haar zoeken naar de betekenis van haar leven. Een betekenis die zij niet eerder zo heeft kunnen zien.

2. Het Pastoraat Oude Wijken (POW) te Rotterdam⁶

2.1. De organisatie

In het POW zijn teams uit vijf Rotterdamse wijken verenigd in een samenwerkingsverband. Het werk bestaat ruim twintig jaar. De opdracht tot dit werk is gegeven door de Classis Rotterdam van de Gereformeerde Kerken in Nederland, door de Nederlandse Hervormde Gemeente van Rotterdam en door het

bisdom van de rooms-katholieke Kerk. Voor de financiering wordt geput uit plaatselijke en landelijke middelen. De meeste werkers zijn in vast dienstverband of werken op basis van contracten van minstens vijf jaar.

2.2. *Het werken in teamverband*

Het werk wordt gedaan in teamverband. In de teams werken beroepskrachten omringd en ondersteund door vrijwilligers. De meeste beroepskrachten zijn theologen, waarvan een aantal predikant. In de teams streeft men naar gelijkwaardigheid tussen mannen en vrouwen, witten en zwarten.

Als uitgangspunten nemen wij opnieuw het verhaal van Berte Anderson.⁷ Het contact met haar wordt besproken in teamverband. Meestal is er een praktijk gegroeid van huisbezoeken aan alleengaande Hollandse buurtbewoners. De meeste teams hebben een vaste plek in de wijk. In een aantal wijken heeft men een Open Huis georganiseerd. De buurtbewoners kunnen daar terecht voor koffie, een praatje en een vraag om hulp. Vanuit de huisbezoeken kan er een aanbod gedaan worden het Open Huis te bezoeken of om mee te doen met andere activiteiten van het wijkpastoraat.

Het wijkpastoraat heeft echter niet alleen contact met Hollandse alleengaande buurtbewoners. Er zijn andere doelgroepen: kinderen, bijzondere mensen, verslaafden, immigranten, zowel mannen als vrouwen. De werkvormen kunnen, gezien het verschil in doelgroepen, nogal van elkaar verschillen. Voor iedere werker geldt dat hij dezelfde fasen moet doorlopen als de alleengaande werker.⁸

Maar door het teamverband en juist door die verschillende contacten ontstaat de noodzaak van de verwerking van die contacten in teamverband. Er zijn vaak verschillende belangen, zelfs conflicten, tussen de doelgroepen. Denk bijvoorbeeld aan de spanningen die kunnen ontstaan tussen de ervaringen en analyses van vrouwenwerksters met migrantenvrouwen en de mannelijke collega's die werken met moslimmannen van de eerste generatie. Denk aan de spanningen die in een Open Huis ontstaan over de plaats van de migranten in het Open Huis of in de wijk. Berte Anderson is door toedoen van een teamlid een regelmatige gast in het Open Huis. Maar zij klaagt over de buitenlanders. Voor oudere Hollandse mensen is nergens meer een veilige plek in de wijk. Hoe kun je daar goed over praten en hoe kun je leren met elkaar een ander pastoraal referentiekader op te bouwen?

Wanneer wij onder woorden brengen wat een werker doormaakt en wij duiden dit als 'breking van het zelfbeeld', hoe wordt dat dan verwerkt als meerdere mensen in een team, met verschillende doelgroepen dit willen delen met elkaar? Is het team een plek waar dit kan worden opgevangen, verwerkt? Hoe wordt dit geduid binnen de christelijke geloofstraditie? Dat klemmt des te meer als men zich realiseert dat vanuit de andere doelgroepen in de buurt de copernicaanse wending nog scherper wordt voltrokken! Berte Anderson kon nog verwijzen naar de christelijke traditie, maar dit geldt niet meer voor de moslimmannen en de buurtbewoners die deze traditie niet meer (willen) kennen. Om deze vraag te kunnen beantwoorden, moeten wij nog scherper kijken naar de betekenis van deze copernicaanse wending voor de werkvormen en de werkdoelen.

Nadat wij dit hebben gedaan, kijken wij opnieuw naar het team om een antwoord te vinden.

2.2.1. *De copernicaanse wending*

Deze wending in de blikrichting: niet meer van de kerk naar de buurt, maar vanuit de buurt naar de kerk, kan in een schema⁹ geïllustreerd worden:

Het oude beeld:	Het nieuwe beeld
GOD	BUURT
KERK	MENSEN
BUURT	ZWAKHEID/KRACHT
MENSEN	GOD

Dit schema laat zien hoe ingrijpend deze wending van het perspectief is. De werkvormen en de werkdoelen worden afgeleid uit de presentie in de buurt en op grond van de contacten met de buurtbewoners. In die contacten wordt zichtbaar dat men aanknopingspunten kan vinden voor de samenlevingsopbouw en voor het vormen van gemeenschappen met buurtbewoners.

2.3. *De werkvormen*

Op grond van de contacten met de verschillende doelgroepen worden door het team verschillende werkvormen ontwikkeld. In dit proces wordt altijd uitgegaan van de realiteit van het leven in de buurt. Van de creatieve kracht van de bewoners, maar getemperd en vertraagd door de spanningen en botsingen die er dagelijks zijn. In deze werkvormen wordt aansluiting gezocht bij

de behoeften en de belangen van de buurtbewoners. Er kan een onderscheid worden gemaakt in de volgende werkvormen:

1. Individuele contacten (huisbezoeken, contacten op straat, in het Open Huis etc.).
2. Het samenbrengen van mensen in groepen/organisaties en het begeleiden van deze groepen of organisaties.
3. Het ondersteunen en begeleiden van zelforganisaties van buurtbewoners.
4. Het politiseren, het present stellen van de problemen en de belangen van individuen, groepen en zelforganisaties.

Op deze manier ontwikkelt zich een aparte werksoort in de buurt, naast het welzijnswerk, de (deel)gemeente en de lokale kerkelijke gemeente of parochie. In de praktijk wordt er veel samengewerkt met andere instellingen. Het wijkpastoraat heeft vaak een vrijere positie dan de andere instellingen in de wijk. Dat geeft haar een grotere beweeglijkheid om aan te kunnen sluiten bij de behoeften en belangen van de buurtbewoners. Als dat goed gebeurt, wordt het pastoraat onderdeel van het krachtenveld in de buurt, in de stad. Zij kan niet buiten schot blijven, moet positie kiezen en kleur bekennen.

2.4. De werkdoelen

De werkdoelen worden ontwikkeld in nauwe samenhang met de hierboven genoemde werkvormen. In grote lijnen is het doel van het wijkpastoraat in de buurt en van daaruit in de stad:

1. De zorg voor de kwetsbaarste mensen in de wijk.
2. De samenlevings- en gemeenschapsopbouw, vanuit deze zorg voor mensen.
3. Het ontwikkelen van andere vormen van kerkelijke presentie die aansluiten bij de behoeften en belangen van de buurtbewoners.

Dit ingewikkelde en spannende proces vraagt een zorgvuldige omgang met elkaar. Het werken in een team biedt de mogelijkheid daartoe. Het team is na het directe contact met de buurtbewoner, de plek waar de communicatie tussen de werkers over de behoeften en de belangen van de buurtbewoners geïmplementeerd moet worden. In het team worden de ervaringen van kracht en zwakte met de buurtbewoners betrokken op de ervaringen van kracht en zwakte van de werkers zelf.

Er vindt een dubbele vertaalslag plaats: van de buurtbewoner naar de werker en van de werkers naar elkaar. Wat is de functie van het team voor het realiseren van de hierboven genoemde

werkdoelen? Wij proberen nu nog scherper te krijgen wat de termen 'de breking van het zelfbeeld' en de 'copernicaanse wending' betekenen.

2.4.1. Teamopbouw als basis voor samenlevings- en gemeenteopbouw

Het team is de plek waar de klappen van de buurt worden opgevangen. Daar wordt de tederheid, de kracht en de zwakte van de buurtbewoners gedeeld met collega's. Daar wordt gezocht naar de integratie van al deze ervaringen: door het om te zetten in een creatief ontwerp van handelen: het werkplan. Hoe doe je dit, terwijl je recht wilt doen aan de kracht/zwakte van de buurtbewoner maar ook aan het unieke van de werker?

De hermeneutiek helpt ons een antwoord te vinden op deze vraag. C.F. von Weizsäcker¹⁰ onderscheidt in het nadenken over de hermeneutiek drie momenten:

'die Erfahrung der legitimen Fremdheit der handelnde Person gegenüber dem Beschauer; das Verstehen des Fremden als Fremden; die Spiegelung des Eigenen im Fremden.'

De teamleden proberen met elkaar te leren dat het legitiem is dat de buurtbewoner zich niet laat 'inpakken' door de aanwezigheid van de werker. Het kost veel energie de buurtbewoner als vreemde, onbekende te verstaan. Wij hebben gezien hoe ingrijpend deze ervaring is: het is verwarrend, ontroerend, bedreigend etc. Het kan leiden tot de breking van het zelfbeeld, tot een fundamentele perspectiefwisseling, die wij de copernicaanse wending hebben genoemd.¹¹ Wat betekent het als dit proces – het spiegelen van het eigene in het vreemde/onbekende van de ander – plaatsvindt? Dit hermeneutische proces van communicatie kan ons leren:

- a. Dat in eerste instantie de buurt(bewoner) het referentiekader is. Vanuit deze wending in het kijken en handelen moet gezocht worden naar werkvormen en moeten werkdoelen worden geformuleerd.
- b. Dat het spannend is of zowel de vreemdheid van de buurtbewoner als de vreemdheid van het teamlid, in communicatie kan worden gebracht en of dit zal leiden tot een nieuw verstaan van de maatschappij en de plaats van de kerk daarin. Hoe leert men aanvaard dat de buurtbewoner subject van handelen is?

- c. Dat uit de kwetsbaarheid in de buurt de vraag wordt gesteld naar de machtsverhoudingen in de maatschappij en in de kerk. Het team is de oefenplek waarin deze machtsvraag altijd behoort te worden gesteld vanuit de positie van de machteloze in de maatschappij. Immers, in het team zijn de machtsverhoudingen ook niet gelijk tussen mannen en vrouwen, witten en zwarten, mensen met al of niet een kerkelijk ambt.
- d. Dat de basis van een goede teamopbouw de subjectiviteit is van ieder teamlid. Daar leren de teamleden erin geloven dat juist in de breking van het zelfbeeld, in de copernicaanse wending het hart ligt van de samenlevingsopbouw. Dat juist deze grensverleggende ervaringen ruimte scheppen voor nieuwe creativiteit in de levens van mensen; in de buurt en in het team.¹²
- e. Dat gezocht moet worden naar de verbinding met de eigen geloofstraditie. Het gaat om een nieuwe attitude van pastoraat, naar een herbronning van de eigen geloofstraditie.

2.4.2. *De bijdrage aan gemeenschapsopbouw en kerkopbouw*

Dit hermeneutisch proces is van groot belang voor de vraag naar gemeenschapsopbouw en kerkopbouw. In het contact met de onbekende, vreemde, vaak gemarginaliseerde buurtbewoner verandert het beeld van de werker van zichzelf, van de kerk en van de maatschappij.

Het team is de oefenplaats van gemeenschap binnen de eigen (geloofs)traditie. Als dit goed gebeurt, ontstaat er ruimte in het team om elkaar en de buurtbewoner waar te nemen in de grensverleggende momenten die het buurtleven in zich draagt. Dan kan deze communicatieoefening overdraagbaar worden gemaakt binnen de wijk, de straat (samenlevingsopbouw) maar ook binnen de kerk.¹³ Zo wordt de kerkelijke gemeenschap uitgenodigd en uitgedaagd zich te verbinden met de mensen in de marge van de maatschappij.

2.4.2.1. *De buurtgemeenschap*

‘In de Akker vormt zich een nieuwe gemeenschap, die de traditionele verbanden op basis van familie-verhoudingen overstijgt.’ (CR,6) ‘In de afgelopen twee jaar is er in de praktijk van het werk iets gaan groeien dat wij op den duur zijn gaan herkennen als geleidelijk ontstaan van een breder draagvlak onder het werk. Voorzichtig zijn we dat gaan herkennen als het groeien naar gemeenschap.’ (BL,1)

Dit citaat is kenmerkend voor de ervaringen die ook in andere teams worden opgedaan. Een werker ontmoet in een werkvorm

Marokkaanse vrouwen. In die ontmoeting ziet zij dat er iets bijzonders gebeurt: de oude patronen binnen de gemeenschap worden doorbroken: er wordt een grens verlegd, bijvoorbeeld door het samen leren delen van vreugde of verdriet. Door het oefenen in het waarnemen en doorvoelen van deze grensverleggende ervaringen door de werkers in de teams, leren zij deze werkvormen verder ontwikkelen en leren zij deze ervaringen te herkennen en te duiden.

Juist door deze methode van werken worden de buurtbewoners uitgedaagd hun mogelijkheden en kracht anders te richten. De samenleving wordt opgebouwd doordat bijvoorbeeld Marokkaanse vrouwen zichtbaar worden in de buurt. Zij bouwen hun zelfvertrouwen op in het delen van verdriet en vreugde. Daarin worden oude verbanden overstegen en krijgt hun cultuur en hun geloof een nieuwe richting. Het is nog een lange weg in het verwerven van meer macht in hun eigen gemeenschap en in de samenleving, maar het begin is er. De mensen krijgen zelf zeggenschap over hun bestaan.

Deze gemeenschapsvormen zijn heel verschillend. Het kan een straatgroep zijn, een Stichting, bestuurd door verschillende migrantenorganisaties, een vrouwenhuis etc. Zij kunnen gericht zijn op een zorgvuldige opbouw, maar zij kunnen ook van korte duur zijn.¹⁴

2.4.2.2. *De vieringen*

Rond de teams, op de werkplekken, wordt gezocht naar het delen van de communicatie tussen de teamleden onderling en met de buurtbewoners. Daarbij gaat om het een gemeenschappelijk zoeken naar zingeving en bemoediging. Men gebruikt daarvoor meestal de term: viering.

Men zoekt naar taal, beelden en symbolen om de vertraging van het leven vol te houden en moed te putten uit de grensverleggende ervaringen. Er wordt gezocht deze verwondering vast te houden en te duiden binnen de eigen geloofstraditie. In dit duidingsproces wordt zichtbaar dat er een verschuiving optreedt binnen het christelijke paradigma van de Triniteit. De aandacht verschuift van de christologie naar de pneumatologie.

2.4.2.3. *De werkingen van de Geest*

Men ziet in de grensverleggende momenten de werkingen van de Geest. De Geest als draagster van de opbouw van gemeenschappen in de buurt en van de werkvormen van het wijkpastoraat. Van daaruit kan het gesprek worden aangegaan met de

kerkelijke gemeentes en parochies in de buurt en daarbuiten.

Deze verandering kan geïllustreerd worden aan de hand van het volgende schema:

Het oude beeld:	Het nieuwe beeld:
GOD	MENSEN IN DE BUURT
KERK/THEOLOGIE	GEEST
MENSEN IN DE BUURT	GEMEENSCHAP

Aan de hand van dit schema wordt zichtbaar hoe ingrijpend deze ervaringen zijn. Het anders zijn van de buurtbewoner, het teamlid, wordt geplaatst binnen het paradigma van de Triniteit. Door de verschuiving naar de pneumatologie kan de ander als ander gerespecteerd blijven en kan het grensverleggende beleefd worden als een herscheppend moment in de onderlinge verhoudingen.

2.5. Kanttekeningen

2.5.1. De sterke kanten van dit model

- Dit model maakt het mogelijk de ervaringen van de alleen-gaande werker te verbreden in een team. In de verwerking in het team wordt geoefend in communicatievormen die tot doel hebben de meest kwetsbare mensen te versterken. Op deze manier wordt het mogelijk de machtsverhoudingen in de buurt te wijzigen in het voordeel van de meest kwetsbaren.
- De hermeneutiek is de sleutel om de communicatie te openen. Zo worden de mogelijkheden zichtbaar voor samenlevings-opbouw en kerkopbouw. Voorts wordt de weg vrijgemaakt voor het ontwikkelen van een nieuwe pastorale attitude en voor een andere methode van (praktisch-)theologische reflectie.
- Vanuit de kerkelijke presentie in de buurtsamenleving kunnen er geloofsgemeenschappen ontstaan die direct aansluiten bij het leven van kwetsbare mensen. Dit geeft ruimte en rust in hun leven: er is een plek voor mij. Dat is ook van belang voor het nadenken over vernieuwend beleid van de kerken voor de kansarme gebieden in de grote steden.
- Door de nauwe aansluiting bij de zwakheid en de kracht van de buurtbewoners ligt de controle bij hen. Er zijn weinig geldmiddelen. In de werkvormen en werkdoelen moet worden nagedacht over functie en betekenis van de macht van het geld voor de onderlinge verhoudingen.

2.5.2. De zwakke kanten van dit model

- Het beschreven proces van teamvorming en het oefenen in de communicatie is niet makkelijk. Het vraagt de bereidheid van de werker zich open te stellen voor de confrontatie met de collega's en af te zien van vooringenomen posities.
- Door het ingrijpende karakter van dit proces is men geneigd zich af te schermen van de (binnen)kerkelijke hoofdstroom. Door het aan de orde stellen van de kwestie van macht in de maatschappij en in de kerk, ontstaat er vaak afweer in de kerken. De beoogde vernieuwing in het pastoraat, de kerk-opbouw, vanuit de positie van de kwetsbare mens, dreigt te smoren in angst voor verandering binnen de kerk.
- De bestuurlijke en inhoudelijke ondersteuning is vaak slecht geregeld. De bestuurders zijn meestal kerkelijke vrijwilligers die vaak niet bij machte zijn de ingewikkeldheid van kerkelijke besluitvormingsprocessen te doorgronden. Er is vaak weinig toegang tot de geldstromen. Men is afhankelijk van zaakwaarnemers binnen het kerkelijk instituut.
- De directe verbinding tussen de buurt en het geloof, zichtbaar in de bovenstaande schema's, vraagt aan de leden van gemeentes en parochies en hun voorgangers, anders naar hun plaats in de buurt te kijken. Dat kost heel veel tijd. Die tijd is er vaak niet. Dat leidt tot spanningen en irritaties.

2.5. Wat levert dit op voor Berte Anderson?

Het biedt haar de mogelijkheid om haar levenservaringen en haar verwachtingen te delen met anderen. Door de verschillende werkvormen en gemeenschapsvormen kan zij tot haar recht komen onder de mensen. Haar ervaringen kunnen tot bouwsteen worden voor andere mensen die er ook zo voorstaan als zij. Zij heeft binnen de vieringen de gelegenheid en de veiligheid om zich gezien en gekend te weten.

3. De diaconale of missionaire gemeente¹⁵

3.1. De organisatie

De plaats in de kerkelijke organisatie is helder en duidelijk, althans op papier. De gemeente is de klassieke gestalte van kerk-zijn. Aan de ambten, de rollen en de taken van beroepskrachten en vrijwilligers is – vanwege het klassieke karakter – een verwachting en plaatsbepaling gekoppeld.

Deze stabiliteit begint echter te wankelen als de omgeving verandert en andere mensen het territorium van de gemeente gaan bevolken en de draagkrachtige leden wegtrekken. Dit is het geval in de achterstandswijken in de grote steden. De gemeente wordt dan kwetsbaar. De meeste leden van de gemeente zijn oud en zwak. Zij hebben geen kans gezien de binnenstad te verlaten en zij zijn gedwongen in de wijk te blijven wonen.

Door de terugloop van het ledenaantal en de draagkracht worden gemeentes samengevoegd, al of niet in een 'Samen Op Weg'-proces met andere kerken. Kenmerkend is dat, ondanks alle maatschappelijke veranderingen, de kerkelijke structuur ongewijzigd blijft.¹⁶ Binnen de kerkelijke organisatie wordt gezocht naar geldmiddelen om de gemeente in stand te houden. Vooral in de Nederlandse Hervormde gemeentes in de grote steden beschikken de diaconieën over veel geld. Dit diaconale geld wordt ingezet om bijvoorbeeld diaconale predikanten en/of diaconale werkers aan te stellen. Maar in veel gevallen is dit niet toereikend en wordt er steun gevraagd aan landelijke organen. Deze werkers worden verbonden aan de wijkgemeente. Om hen te ondersteunen en begeleiden wordt er een Commissie van Bijstand opgericht.

Als er meerdere werkers zijn verbonden aan de wijkgemeente, spreekt men van een team. In het team heersen nog de oude beelden en verwachtingen van de ambten, de rollen en de taken. De predikant wordt door de opdrachtgevers gezien als de 'natuurlijke' leider van het team. De predikant zet de lijnen uit en is degene die het contact onderhoudt met de kerkelijke achterban.

3.3. *Het werk in de buurt*

De diaconale werkers (inclusief de diaconale predikant) richten zich, vanuit deze kerkelijke structuur, op de buurt. Naarmate zij zich dieper in de realiteit van de buurt begeven, ondergaan zij dezelfde ervaringen als alleengaande werker¹⁷ en de werkers van het oudewijkenpastoraat. Maar van meet af aan is er een fundamenteel verschil. Er is en blijft altijd een bestaande kerkelijke structuur, met de verwachtingen van de ambten, rollen en functies.

Wanneer wij dit illustreren aan het verhaal van Berte Anderson dan zien wij een spanning ontstaan. Berte zal zich goed voelen als iemand metgezel met haar wordt, als zij met meer buurtbewoners haar geschiedenis kan delen. Maar zodra dit ingekaderd zou worden in de structuur van de kerk, zou zij afhaken.

3.3.1. *De spanning tussen buurt en kerk, weerspiegeld in het team*
De diaconale werkers die zich dieper in de realiteiten van de buurt begeven, zullen een antwoord moeten vinden op het volgende dilemma: dat er enerzijds werkvormen worden ontwikkeld die aansluiten bij de behoeften en belangen van de buurtbewoners en werkdoelen die uitgaan van de zwakheid en de kracht van de buurtbewoners. Anderzijds moet dit kloppend gemaakt worden met de kerkelijke structuur.¹⁸

Deze spanning keert, evenals in het oudewijkenpastoraat, terug in het team.¹⁹ Maar het is de vraag of het noodzakelijke hermeneutische proces wel op gang *kan* komen. Er worden door alle leden van het team ervaringen opgedaan met kansarme buurtbewoners. Maar mogen deze buurtbewoners wel de regie en de zeggenschap over hun bestaan houden, zeker als zij totaal afwijken van de kerkelijke verwachtingen? Bijvoorbeeld mensen als Berte Anderson, moslimvrouwen die zich niet kunnen emanciperen? Hoe kan dit verenigd worden met het zich nadrukkelijk willen profileren van een christelijke gemeente? Is het mogelijk dat de bestaande machtsposities binnen het team kunnen worden doorbroken? Kan het ambt van predikant in communicatie gebracht worden met de ervaringen van niet theologisch geschoolde of kerkelijk opgeleide werkers?

Voorts moet de vraag gesteld worden wat men onder gemeente verstaat. De gemeente wordt immers kunstmatig in stand gehouden met geld van de diaconie of van landelijke organen?

Mocht het hermeneutisch proces wel op gang komen, dan zal er een totaal andere opvatting van gemeente en gemeenschap ontstaan. Het ambt van predikant wordt deel van het team.²⁰ De gemeenschappen ontstaan op basis van de belangen en behoeften van de buurtbewoners. Hoe verhouden deze gemeenschappen zich tot de kerkelijke gemeente? Dan stuit men op zelfde vragen als die welke gelden voor het oudewijkenpastoraat.²¹

3.4. *De sterke kanten van dit model*

- Er is een heldere structuur. De ambten, de rollen en de taken zijn goed verdeeld. Dat geldt ook op het bestuurlijk vlak. Het voordeel daarvan is dat er rust is en dat er door de werkers weinig tijd besteed hoeft te worden aan de randvoorwaarden voor het werk.
- Er is sprake van een duidelijke identiteit aan de buitenkant. Er is een gemeente die zich presenteert in de buurt. Wanneer

men uitgaat van de klassieke volkskerkgedachte dan biedt dit ruimte de hele buurtsamenleving te bestrijken.

- c. De communicatie met het oog op kerkopbouw kan plaatsvinden binnen de structuur. De machtsverhoudingen binnen de kerk kunnen dienstbaar gemaakt worden aan dit proces.

3.4.2. *De zwakke kanten van dit model*

- a. Er gaat veel tijd en aandacht verloren aan het kerkelijk instituut. De bewijslast wordt altijd gelegd op de schouders van degenen die het verst verwijderd zijn van het centrum.
- b. Kunnen de kwesties van macht en zeggenschap, aangegeven door de presentie in de buurt, van buitenaf dus, echt aan bod komen? Is het toegestaan dat er gemeenschappen ontstaan van buurtbewoners die niets met de kerk te maken willen hebben? Is deze spanning echt bespreekbaar?
- c. De energieverdeling. Wat gaat er gebeuren als de gemeente steeds meer tijd vraagt? Kunnen de werkers het zich permitteren om te werken aan samenlevingsopbouw en van daaruit aan gemeenteopbouw?
- d. Welke rol speelt het geld? Kan dit model ontstaan omdat er in het verleden veel geld is gespaard? Maar wat zijn de kansen van slagen als er geen geld is? Hoe overdraagbaar is dit voor de arme kant van Nederland?

3.5. *Wat levert dit op voor Berte Anderson?*

Berte zal zich thuisvoelen in het Open Huis van de kerk. Zij zal gezien worden en gekend worden door de diaconale werkers en de predikant of de pastoor. Zij zal steun vragen en zij zullen haar tot een metgezel zijn. Maar zij zal niet zeggen dat zij weer bij de kerk is. God gaat met haar een weg, buiten de gemeente om.

4. **Het gemeentelid dat in de buurt werkt**

4.1. *De anonimiteit van de gelovige*

Het kan gebeuren dat de chef van het politiebureau in de buurt ouderling is of in het kerkbestuur zit van een gemeente of parochie aan de rand van of buiten de stad. Berte Anderson kan hem ontmoeten als wijkagent, als ambtenaar, als dokter of drogist. In eerste instantie wordt er geen appèl op hem gedaan als gelovige. Hetzelfde geldt voor vrijwilligers die zich inzetten voor de buurt.

Maar eenmaal in de buurt, komt hij in aanraking met de realiteiten van de buurt. Hij heeft te maken met een functionele verantwoordelijkheid of zakelijk belang (het maken van overheidsbeleid, het bewaken van de veiligheid, verkopen van pillen). Hij maakt dezelfde ervaringen door als de alleengaande werker, maar in een geheel ander referentiekader. In zijn functie is hij bekend maar in zijn geloof is hij anoniem.

4.2. *De kans voor gemeenteopbouw*

De vraag is of hij zijn ervaringen kwijt kan in de geloofsgemeenschap waar hij bij hoort. Deze is niet gelokaliseerd in de buurt, maar daarbuiten. Hij loopt het gevaar een dubbel maatschappij- en kerkbeeld op te bouwen. De ervaringen in de buurt, blijven in de buurt. Hij neemt deze niet mee naar zijn thuissituatie en zeker niet naar zijn gemeente of parochie. Hij wil rust van de vermoedissen en troost na het zware werk.

Het kan een uitdaging voor hem zijn wél te zoeken naar een verbinding, juist in de gemeente of parochie. Door zijn kennis van zaken over het leven in de buurt kan de gemeente bewust gemaakt worden van de maatschappelijke ongelijkheid en de wijze waarop de kerk in de buurt daarmee probeert om te gaan. De hierboven genoemde modellen van kerk-zijn in de buurt, kunnen in gesprek worden gebracht.

De vraag is of hij dat alleen moet doen. Of hij hulp vraagt van de kerkelijke werkers in de buurt of van de dominee of pastoor buiten de buurt. Of dat een beroep gedaan kan worden op MA-werkers, missionaire toerusters, of diaconale consulenten? Op deze manier wordt de gemeente of parochie opgebouwd door haar eigen leden, die weten van het leven in de buurt.

4.3.1. *De sterke kanten van dit model*

- a. De maatschappelijke positie van de gemeenteleden en parochianen wordt uitgangspunt van gemeenteopbouwprocessen. De gemeente/parochie wordt van onderaf opgebouwd.
- b. Er wordt rekening gehouden met de kansarme positie van de buurtbewoners in deze opbouwprocessen. De kerk op andere plaatsen in de maatschappij kan niet zonder de kerk in de kansarme gebieden.
- c. De werker weet zich gekend en gezien in de eigen geloofsgemeenschap. Dat kan hem sterken in zijn werkzaamheden in de buurt. De verdubbeling van maatschappij- en kerkbeeld is opgeheven.

4.3.2. De zwakke kanten van dit model

- a. Het veronderstelt een hoge mate van betrokkenheid van de werker bij de buurt en de kerk. Die is er niet altijd of kan niet worden opgebracht.
- b. De gemeente of parochie waar hij bij hoort moet in staat en bereid zijn om haar groei en kracht te funderen in de ervaringen van haar leden. Met name in de ervaringen van hen die kansarm zijn of werken met kansarmen. Dat vraagt veel energie en ondersteuning.

5. Bij wijze van evaluatie: 'Vette Greet'

'Aan de overkant van het plein waaraan Berte woont, staat het huis van Greet. Iedereen noemt haar "Vette Greet". Het zou in haar woning een vette bende zijn. Ze is verstandelijk gehandicapt... Ze is ook heel handig. Doet alles zelf. Ze had gehoord dat ik een lichtje wilde bij de foto van mijn man. Een eeuwig lichtje. Op een dag kwam zij met het lampje aan dat daar hangt. Zelf gemaakt. Een lampje met een kruuske erin.'²²

Wij zijn met Berte Anderson mee betrokken en hebben haar verhaal gespiegeld in vier modellen. De modellen staan voor de betrokkenheid van de kerk bij kansarme mensen. Het model van het Pastoraat Oude Wijken is het breedst uitgemeten. Het heeft gefungeerd als een spiegel voor de andere modellen en hopelijk voor de positie van de lezer in de kerk, in het pastoraat. De motivatie daarvoor is het inzicht, opgedaan in het dagelijks werk met kansarme mensen en in de praktijk als trainer en begeleider van werkers.

Met name de copernicaanse wending, de 'breking van het zelfbeeld' en de communicatie in het team daarover zijn zeer bepalend voor de bijdrage aan de opbouw van de samenleving en van de kerk. De grondlijn is de vraag naar de verdeling van de macht in de maatschappij en in de kerk.

In de beoordelingen aan het eind is gepoogd aanzetten tot het gesprek over de juistheid van deze gedachte op gang te brengen. Dat is in mijn ogen van groot belang voor de toekomst van de buurt en van de kerk in de stad en daarbuiten.

Wij hebben ons afgevraagd of Berte Anderson er wijzer van is geworden. Dit hebben wij in de meeste gevallen bevestigend beantwoord. Maar er is reden tot bescheidenheid en ontroering. Dat komt door 'Vette Greet'. In de realiteit van kansarmoede zijn naast het ruwe geweld, wonderlijke momenten van tederheid en warmte. Wij, met al onze modellen en strategieën, staan erbij en kijken ernaar.

Noten

1. Met dank aan Bart Eigeman en Mpho Ntoane.
2. Zie voor een uitgebreidere beschrijving: *Samen door de modder*, Boxtel 1996, p. 20-26. De werkverslagen van de oudewijkpastores te Utrecht: *Ik wil zo graag dat het goed blijft gaan*, Utrecht 1994; *Kom je bij me spelen, het mag van m'n moeder*, Utrecht, 1995.
3. Emmy Smithuis, *Samen door de modder*, Boxtel 1996, p. 42v.
4. Er is inmiddels veel expertise opgebouwd in de training en de begeleiding van werkers en vrijwilligers in het doormaken van deze ervaringen. Zie: A.J. Baart, *De supervisorische reflecties tijdens de exposure*, *Markant 3-4/1995*, 's-Hertogenbosch 1995.
5. A.w., p. 36vv.
6. Zie voor een uitgebreide beschrijving: K.A. Schippers, *Kerkelijke presentie in een oude stadswijk*, Kampen 1990. Zie voor een recentere beschrijving van het werk in een aantal wijken:
 - *Onderweg blijven*, werkplan wijkpastoraat Oude Westen/Cool+ aanvulling 1993-1994. (OC)
 - *Wijkpastoraat Oude Noorden*, werkplan 1994-1996 (ON)
 - *Wijkpastoraat Bloemhof e.o.*, werkplan 1994-1996 (BL)
 - *Crooswijk 1993-1995*, werkverslag 1993-1995, werkplan 1994-1995, Anneke Kroezen (CR)
 - *Wijkpastoraat Middelland*, werkverslag '93-'94, werkplan '94-95.
7. Zie 1.2
8. Zie 1.3 en 1.4
9. Dit schema is ontleend aan de methodische perspectiefwisseling beschreven door C.S. Song, *Doing Christian Theology with Jesus in Asia*, *International Review of Mission*, January/April 1995.
10. C.F. von Weizsäcker, *Der Mensch in seiner Geschichte*, München/Wien 1991, p. 165.
11. Zie 1.3.2.; 2.2.1.
12. In de trainingsgroepen van oudewijkpastores komt deze vraag voortdurend terug. Is het gebruikelijke christelijke/kerkelijk paradigma daarvoor geschikt? Voelen de werkers zich nog opgenomen in het christelijk geloof? In dit communicatie-proces vraagt men zich af: wie heeft zich in de loop der eeuwen de macht van de uitleg van het Evangelie toegeëigend? Zie voor een verdieping van deze kwestie: *Voices from the third world*, Bangalore, June 1996.
13. Het hierboven genoemde hermeneutische proces vraagt om een fundamentele theologische reflectie. Als aanzet hiertoe zie: Winfried Menninghaus, *Schwelkenkunde, Walter Benjamins Passage des Mythos*, Frankfurt 1986. Walter Benjamin heeft als geen ander het vreemde, onbekende in de stad willen waarnemen en doordenken. Een belangrijke aanzet in de christelijke traditie: A. van der Kooij/G.W. Neven, *Liturgie bij dr. O. Noordmans*, De viering van de dood van Christus als het centrale moment in een levende liturgie, in: *Oecumenische ontdekkingen in het werk van O. Noordmans*, Kampen 1990 pp. 88-123. Zie voorts O. Noordmans, *Verzameld Werk VIII*, Kampen 1980, de meditaties: *De dolende ridder* (183vv); *Jezus op straat* (298vv).
14. Zie bijvoorbeeld: Anne van Veenen, *Onze straat, Straatgroepen binden de strijd aan met overlast en criminaliteit*, Rotterdam 1996.

15. Zie voor een uitgebreidere beschrijving: A. Polhuis, *Lotgenoten Bondgenoten?*, Zoetermeer 1994; P. Irik, *Een dapper zootje ongeregeld*, Gorinchem 1995.
16. Het is opmerkelijk hoe in het rapport: *Gaan waar geen wegen zijn* (let op de titel! h.ij.), aanbevelingen van de Werkgroep Grote Steden, bij de conceptkerkorde en ordinanties van de Verenigde Protestantse Kerk in Nederland, 1994, gezocht wordt naar antwoorden binnen de bestaande kaders van de kerkorde. De ervaringen met de kansarme bewoners in de stad dreigen echter de kerk uit haar voegen te drukken.
17. Zie 1.3.; 2.2.; 2.3.
18. Dit dilemma wordt mijns inziens zichtbaar in de aangehaalde werken van Irik en Polhuis. Bij Polhuis wordt deze spanning opgeheven door kerk te laten samenvallen met het ambt van de diaconale predikant en zijn presentie in de wijk. (Polhuis, a.w., 265). Bij Irik wordt het probleem opgelost door de meetlat van de gemeenteopbouw te hanteren (a.w., 3).
19. Zie 2.4.
20. G. Heitink: De dominee gaat voorbij, *Gereformeerd Theologisch Tijdschrift*, 1996¹, p.30-35.
21. Zie 2.4.
22. Zie 1.2.

Samenleving, dan kerk!

Roger Weverbergh

De beschrijving die Herman IJzerman in het voorgaande artikel heeft gegeven van het pastoraat in oude stadsbuurten is voor Roger Weverbergh aanleiding tot een reflectie op drie thema's. Allereerst analyseert hij het agogisch werkmodel van de pastores en het belang daarvan voor pastoraat in een verstedelijkte context. Vervolgens overdenkt hij de zogenaamde 'Copernicaanse wending' en de ecclesiologische denkbeelden die daaraan gekoppeld zijn. Afsluitend en evaluerend stelt hij de vraag naar 'evangelisatie' in de context van een (post)moderne cultuur.

1. Een agogisch pastoraatsmodel

IJzerman beschrijft vier werkmodellen die als volgt benoemd kunnen worden: 'de solistische werker', het 'pastorale team', de 'diaconale werker' en de 'vrijwillige medewerker'. Onze typering geeft meteen al een eerste interpretatie van de beschrijvingen door IJzerman. In de volgende paragraaf onderzoek ik of de vier modellen echt te onderscheiden zijn óf te herleiden zijn tot één model. Daarna vraag ik me af wat het eigene is van het werkmodel 'pastoraat in oude stadsbuurten', wat zijn de typerende kwaliteiten van dit werkmodel? Ten slotte stel ik de vraag of het pastoraat in oude stadsbuurten een bijzondere betekenis heeft voor de vernieuwing van het pastoraat in gemeenten en parochies.

1.1. Vier modellen?

IJzerman beschrijft eerst 'de alleengaande werker' die feitelijk opereert als een 'professionele solist'. De werk(st)er (hij/zij, voor de leesbaarheid voortaan alleen 'hij') krijgt een experimentele opdracht vanwege het kerkelijk dienstverlenend systeem. Kenmerkend voor de werkvorm van de solist is 'exposure' waarin een soort cultuurschok plaatsvindt waardoor het zelfbeeld van de pastor afgebroken wordt. Dit zelfbeeld is het resultaat van theologische vorming en socialisatie binnen de kerkelijke